

подальшого дослідження основних напрямів ринкової трансформації північнокорейської економічної системи.

Література

1. Ігнат'єв П.М. Країнознавство. Країни Азії. – Чернівці: Книги – XXI, 2006. – 424 с.

2. Ланьков А.Н. Северная Корея: вчера и сегодня. – М., 1995. – 291 с.

3. Бердышев Г.Д. Корея и социализм. – К.: Веллмед, 1997. – 111 с.

4. Кан Ден Сік. Проблема об'єднання Кореї і аналіз існуючих концепцій і перспективні варіанти об'єднання // Сходознавство. – Вип. 23–24. – К., 2004. – С. 56–65.

Н.С. КЛИМЕНКО,

аспірант, НДЕІ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України

Особливості державного регулювання націоналізації підприємств

Визначено особливості державного регулювання націоналізації підприємств. Розвиток теорії державного регулювання розглянуто не як мету, а як підґрунтя для забезпечення реформування відносин власності.

Ключові слова: націоналізація, приватизація, державне регулювання.

Определены особенности государственного регулирования национализации предприятий. Развитие теории государственного регулирования рассмотрено не как цель, а как основа для обеспечения реформирования отношений собственности.

Ключевые слова: национализация, приватизация, государственное регулирование.

The features of government control of nationalization of enterprises are certain. Development of theory of government control it is considered not as purpose, but as subsoil for providing of reformation of relations of property.

Keywords: nationalization, privatization, government control.

Постановка проблеми. Обґрунтування сутності механізму державного регулювання економіки, визначення його складових та зв'язків між ними дає можливість розкрити основні напрями діяльності держави з метою ефективного регулювання економіки. Останнім часом процеси націоналізації набули відносного поширення як в світі, так і в Україні. В зв'язку з цим потребує окремого дослідження проблема державного регулювання націоналізації підприємств, враховуючи й те, що з огляду на світовий досвід можна зробити висновок, що націоналізація є як інструментом економічної політики, так і сама підлягає державному регулюванню.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Вагомий внесок в розробку як загальнометодологічних, так і окремих аспектів теорії державного регулювання внесли С. Аптекар, Дж. Бьюкенен, О. Гальчинський, В. Геєць, А. Гош, А. Гриценко, М. Гуревичев, М. Долишний, М. Козоріз, Р. Коуз, І. Лукінов, І. Михасюк, С. Мочерний, Б. Панасюк, Б. Пасхавер, А. Покритан, С. Риверчук, І. Сорока, М. Хохлов, М. Чумачен-

ко, А. Чухно та інші. В теоретичних дослідженнях державного регулювання економіки зазвичай аналізуються форми, методи, фактори та напрями, що на погляд окремих авторів визнаються найважливішими.

Роль держави в регулюванні суспільних процесів, феномен власності й еволюція відносин власності є предметом наукових досліджень В.Б. Авер'янова, А.С. Гальчинського, Дж. Гелбрейта, В.М. Ємченка, Дж. Кейнса, М.Х. Корецького, І.В. Лазні, Л.Ю. Мельника, Дж. Мілля, А.А. Пігу, В.О. Рибалкіна, А. Сміта та інших вітчизняних і зарубіжних дослідників.

Переважає більшість іноземних економістів є супротивниками надмірного використання адміністративних регуляторів. Наприклад, Р. Коуз вважав, що пряме урядове регулювання не завжди дає кращі результати, ніж просте відпускання проблеми на волю ринку чи фірми [1, с. 106].

Відповідно до концепції Дж. Бьюкенена роль держави в економіці повинна зводитися винятково до захисту прав особистості та власності, а всі адміністративні форми регулювання, серед яких видача ліцензій і дозволів, установа квот тощо, працюють для того, щоб штучно створювати в економіці рідкісність окремих ресурсів [2, с. 23].

Останнім часом проблемам оптимізації державного регулювання економіки були присвячені дослідження В.І. Борейко, Л.І. Дмитриченко, Л.М. Шаблістої, М.В. Четова та інших. В.І. Борейко визнає, що державне регулювання – це встановлення основних правил, координація та усунення відхилень у діяльності всіх інститутів, адміністративно-територіальних одиниць і суб'єктів господарювання від законодавчо закріплених стратегічних напрямів соціально-економічного розвитку країн за допомогою адміністративних та економічних механізмів [3].

За висновками вітчизняних науковців, позицію яких ми поділяємо, роль держави в трансформаційній економіці полягає в формуванні нового інституційного простору, в збереженні, підтримці, захисті інститутів ринку й зняття протиріч між ними. Держава створює інституційні умови, що забезпечують необхідний рівень економічної безпеки. Основними інституційними заходами стають спеціальні види діяльності

держави – законодавча, адміністративна, контрольна, наглядова, захисна, яким відповідають певні інструменти й установчі органи, що встановлюють для господарських агентів універсальний порядок дій. Особливості інституціональної діяльності держави в багато чому обумовлені природою самих об'єктів (товарів і послуг), характером їх господарсько-правового обороту та їх впливом на членів суспільства. Чим більш незахищеними є об'єкти (приміром нерухомі активи), чим більше в них сконцентровано економічного багатства (як гроші), чим більше вони впливають на стан людей (приміром, охорона здоров'я), тим жорсткіше мають бути інституційні заходи держави та сильніше її вплив на відтворення і функціонування цих товарів та послуг. Зокрема, важливими інституційними інструментами впливу держави стає ліцензування (окремих видів діяльності), сертифікація (визначених процедур) і стандартизація (конкретних видів товарів) [4, с. 275].

Науковці визначають, що «важливими умовами інституціоналізації безпечного розвитку економіки є формування державою певного економіко-інституційного статусу, тобто сукупності норм та правил, що дозволяють кожному суб'єкту виконувати певну економічну роль. Тільки завдяки інституційно-економічному статусу такий суб'єкт, як підприємець, отримує право займатися своїми видами діяльності та зобов'язується сплачувати податки. Надання статусу, з одного боку, звільнює суб'єктів від невизначеності своїх дій, розширює їх економічну свободу та забезпечує можливості для прискореного розвитку. З іншого боку, завдяки статусу держава включає економічних агентів в сферу спільної відповідальності шляхом здійснення нагляду, регулювання та контролю за їх поведінкою для запобігання відхиляючих вчинків [4, с. 274]. Р.М. Абдуллін встановлює, що аналіз трансакційних витрат дозволяє привернути увагу до тих характеристик держави, які надають їй перевагу в порівнянні з іншими інститутами в плані зменшення цих витрат. Однією з таких важливих переваг варто вбачити наявність в неї повноваження діяти примусовими методами. Держава має монополію на застосування сили або примусу на визначеній території. Вона може змінювати закони й силою забезпечувати їхнє дотримання, встановлювати плату за визначені суспільні блага через оподаткування й використовувати свої поліцейські функції для заборони на одні дії і надання обов'язкового характеру іншим [5].

Л.М. Шабліста вперше впроваджує класифікацію інструментів державного регулювання за системними і структурно-функціональними ознаками виходячи із змісту поняття «державне регулювання», основними елементами якого є: вироблення соціально-економічної політики; визначення і результативне застосування організаційних і економічних механізмів її реалізації; регламентація господарського життя; формування системи державних і недержавних організаційно-економічних структур. Виділено дві групи інструментів – стратегічні та кон'юнктурні. До першої групи відне-

сено контрольно-орієнтуючі (прогнози, цільові програми, індикативні плани) і нормативно-режимні (умови, правила, принципи функціонування, порядок утворення і функціонування нових суб'єктів господарювання та органів управління), а до другої – нормативно-розподільчі (державні закупки, замовлення, стандартні ставки податків, квоти, ліцензії, ліміти, нормативи, стандарти та ін.), стимулюючі (пільги: податкові, кредитні, амортизаційні, бюджетні дотації, субвенції, різного роду державні гарантії та ін.), організаційні (державне підприємництво, міждержавні угоди, координаційні заходи, інформаційні та інші послуги та ін.) й розпорядчі інструменти (реприватизація об'єктів, заборона на певні дії суб'єктів господарювання, примусові дії щодо підприємств монополістів і банкрутів та ін.) [6, с. 6].

Узагальнюючи, зазначимо, що переважна більшість науковців захищає необхідність державного втручання в ряд економічних і соціальних процесів, визнаючи, що держава покликана забезпечувати інституціонально-правову структуру економіки і заповнювати так звані провали ринку.

Головними спрямуваннями економічної діяльності держави є: створення правового режиму економічної діяльності, макроекономічна стабілізація, захист та розвиток конкуренції, протидія монополії, виробництво суспільних благ, регулювання зовнішніх ефектів (екстерналій), стимулювання НТП, розвиток ринкової інфраструктури, перерозподіл доходів, підтримання соціальної справедливості.

Метою статті є визначення особливостей державного регулювання націоналізації підприємств. Зазначимо, що розвиток теорії державного регулювання ми розглядаємо не як мету, а як підґрунтя для розв'язання важливого практичного завдання – забезпечення реформування відносин власності в Україні.

Виклад основного матеріалу. В процесі еволюційного розвитку економіки сформувалися дві моделі функціонування державного сектора в ринковій економіці (див. табл.): тоталітарна та демократична, які різняться співвідношенням державної та приватної власності.

Отже, в тоталітарній моделі державна власність домінує над приватною власністю, а за умов демократичної моделі державного сектора в ринковій економіці вона лише доповнює приватну власність. Однак майно, що належить державі, автоматично не використовується для реалізації загальнонаціональних інтересів, бо останнє додатково потребує раціональної організації всього відтворення, що унеможливлено в умовах асоціального, неефективного використання державного майна та корумпованої соціально невідповідальної держави. Саме це й обумовлює необхідність вбудови в макроекономічну систему інститутів державного регулювання, що функціонували б винятково в загальнонаціональних інтересах. Відсутність же єдності державного майна та державних інтересів утверджує неповноту змісту державної власності. Через те, державна власність втілюється в соціальній відповідальності держави за макроекономічну полі-

Порівняння тоталітарної та демократичної моделей державного сектору в ринковій економіці

Тоталітарна модель	Демократична модель
Ознаки	
Необмежена кількість об'єктів державної власності	Мінімальна кількість об'єктів державної власності
Структура об'єктів багатоманітна	Структура об'єктів одноманітна
Динаміка державного сектору змінюється переважно шляхом створення нових об'єктів державної власності	Динаміка державного сектору залежить від скорочення чи збільшення долі держави в акціонерній власності
Державний сектор має тенденцію до розширення	Державний сектор має тенденцію до оптимізації
Суспільство має обмежений доступ до управління державною власністю	В управління державною власністю залучається трудовий колектив
Державні компанії функціонують в інтересах вищого менеджменту	Державні компанії функціонують в інтересах досягнення суспільних цілей
Державна власність домінує над приватною власністю	Державна власність доповнює приватну власність

тику та її результати, що передбачає не відокремлення, а навпаки, інтеграцію держави та економіки [7, с. 47–48].

Відзначимо, що нинішні погляди на роль держави в ринковій економіці поєднує розуміння відповідальності держави за створення правового режиму економічної діяльності господарюючих суб'єктів ринкової економіки, подолання неспроможності ринку щодо проблеми вимірювання та компенсації зовнішніх ефектів (екстерналій), під якими розуміють витрати або вигоди від ринкових трансакцій, що їх не відображають ціни. Згідно з теоремою Р. Коуза, якщо права власності усіх сторін старанно визначені, а трансакційні витрати дорівнюють нулю, кінцевий результат (що максимізує цінність виробництва) не залежить від змін у розподілі прав власності (якщо не брати до уваги ефект доходу). В цілому саме такі неспроможності ринку, як тенденція до монополізації; недосконалість інформації, що обумовлює значні витрати та ризики учасників трансакцій; циклічність розвитку економіки, що супроводжується періодичними спадами виробництва, безробіттям, інфляцією; нездатність ринкового механізму підтримувати соціальну справедливість, пояснюють економічну роль держави в умовах сучасної ринкової (змішаної) системи та обумовлюють такі основні напрями її діяльності:

- загальну координацію соціально-економічного розвитку на базі структурної, науково-технічної, інноваційної стратегії;
- діяльність, спрямовану на підняття рівня та якості життя населення;
- створення інституціональних умов для господарювання економічних суб'єктів та захист інтересів виробників і споживачів благ;
- макроекономічне регулювання;
- стимулювання ефективного використання природних ресурсів;
- захист національних інтересів країни за умов зміцнення її позицій у світовому господарстві в умовах подальшої глобалізації економіки.

Зауважимо, що складовими такої діяльності є:

1) діяльність держави як власника засобів виробництва (державний сектор економіки, що формують підприємства, організації, установи, які знаходяться у державній власності й управляються державними органами або призначеними ними юридичними особами);

2) регулювання економіки (сукупність заходів державного впливу на об'єкти і процеси з метою узгодження інтересів і дій господарської діяльності суб'єктів національної економіки для реалізації суспільних цілей).

Основними формами державного регулювання економіки є: бюджетно-податкове регулювання, кредитно-грошове регулювання, регулювання цін та заробітної, адміністративно-економічне регулювання.

Методами державного регулювання є: 1) економічні (ґрунтуються на використанні таких інструментів як ставки податків, облікова ставка, митні тарифи, норми амортизації тощо та пов'язані зі створенням державою фінансових або матеріальних стимулів, спроможних відбиватися на економічних інтересах суб'єктів господарювання) та адміністративні (базуються на використанні засобів заборони, дозволу або примусу); 2) імперативні (владні, адміністративні) та індикативні (мають орієнтований, рекомендаційний характер); 3) прямі та непрямі (опосередковані).

Державне регулювання економіки узгоджено з економічною політикою держави (системою практичних заходів, що здійснюються державою, урядом у сфері управління економікою з надання економічним процесам спрямованості відповідно до мети, завдань та інтересів країни), яка за своїм спрямуванням може бути антициклічною, конкурентною (антимонопольною), структурною, інвестиційною, науково-технічною, інноваційною, амортизаційною, фіскальною (бюджетно-податковою), монетарною (кредитно-грошовою) та ціновою. Важливо відзначити, що макроекономічна політика може мати властивості стабілізаційної політики та політики економічного зростання.

Враховуючи те, що основну причину націоналізації ми вбачаємо в невиконанні умов приватизації (найефективнішого здійснення приватизації недостатньо для формування ефективної ринкової економіки, бо набуття права власності не гарантує того, що власник забезпечить належний екологічний стан або соціально-економічний розвиток країни), то доцільно наголосити, що в роботах науковців здійснено обґрунтування постійного розвитку й забезпечення можливостей нівелювання негативних наслідків приватизації та виконання зобов'язань покупців державного майна, а також суб'єктів управлінських і орендних відносин.

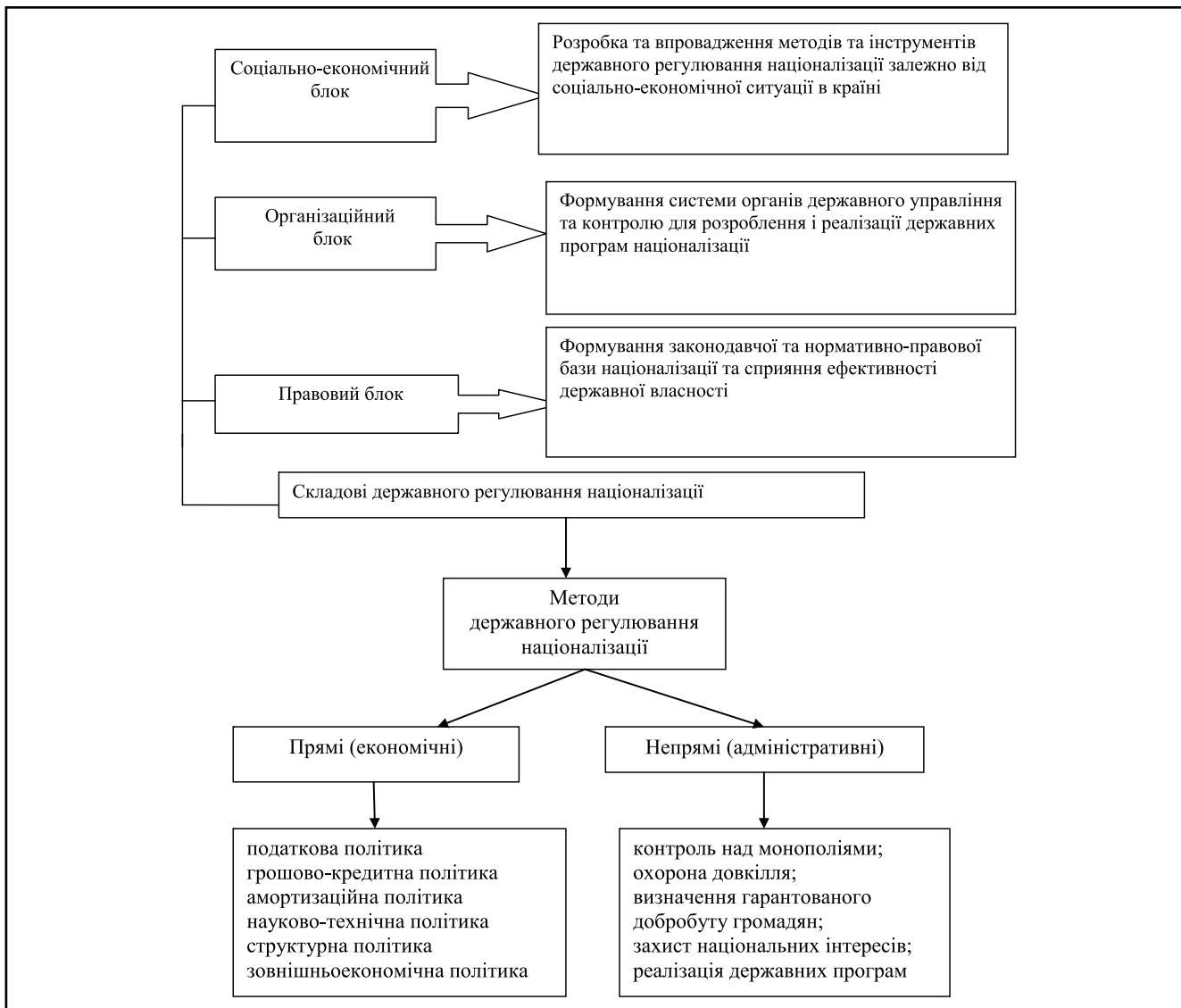

Рисунок 1. Складові та методи державного регулювання націоналізації

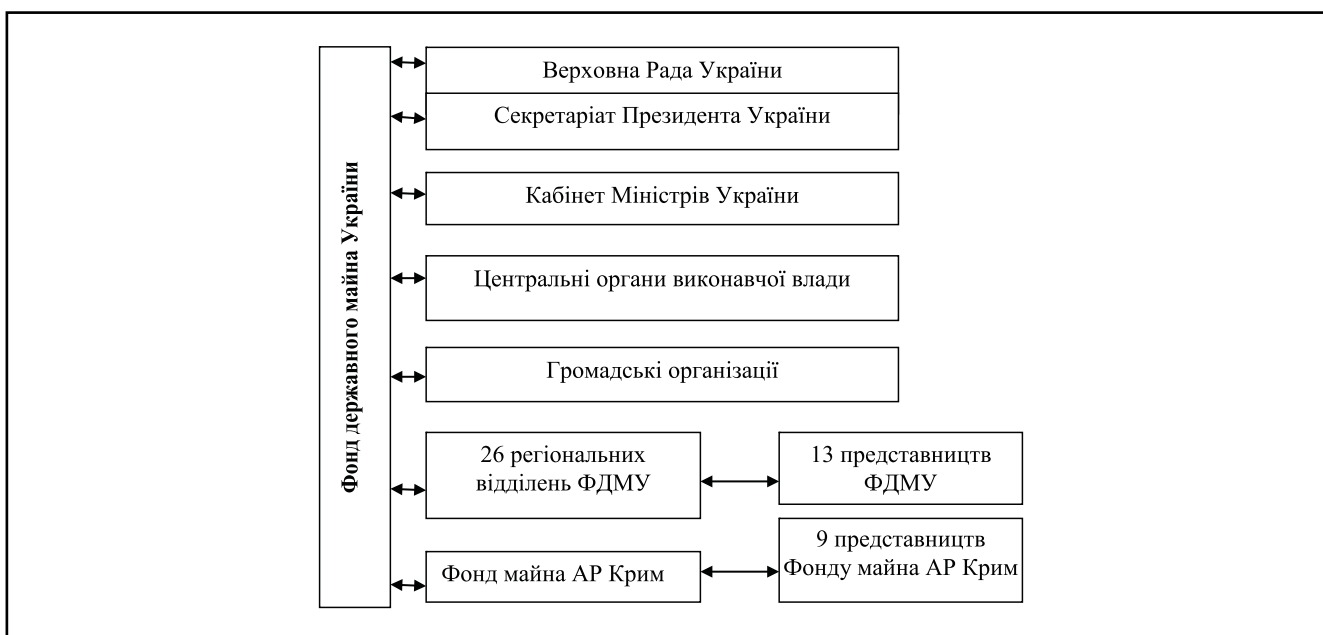

Рисунок 2. Інституціональна структура системи приватизації/націоналізації підприємств в Україні

М.В. Чечетовим доведено, що приватизація забезпечує вільнення власності з тотального володіння, користування й розпорядження держави у всеосяжних масштабах як інструмент реалізації її волі щодо розпорядження цією власністю. Для країн з одержавленою економікою роздержавлення й приватизація є єдино можливими механізмами швидкого, революційного переходу від однієї системи до іншої. Доцільність застосування цих механізмів у їх взаємодоповненні та взаємодії завжди визначається на політичному рівні, оскільки вони спрямовані на провадження державної політики, що має забезпечувати формування як нових джерел і стимулів економічного розвитку, так і нових інструментів впливу на діяльність недержавних суб'єктів господарювання [8, с. 10–11].

На наш погляд, основним напрямом державного регулювання націоналізації підприємств є створення її правового режиму. Функції державного управління в системі націоналізації означають специфічний за предметом, змістом і механізмом реалізації управлінський вплив держави, що приводить до виходу об'єкта впливу з приватного до державного контролю (рис. 1).

Зазначимо, що напрями впливу держави на націоналізацію мають удосконалюватися шляхом законодавчого врегулювання взаємодії органів управління об'єктами державної власності та контролюючих органів загальнодержавного рівня, що забезпечить комплексний державно-управлінський вплив, адекватний потребам економіки суспільства.

Організаційні питання націоналізації мусить взяти на себе система органів, що була утворена для проведення приватизації в Україні, до якої входять центральний апарат (ЦА) Фонду державного майна України, Фонд майна Автономної Республіки Крим, 26 регіональних відділень (РВ) фонду в областях, містах Києві і Севастополі та 13 представництв фонду в районах і містах (рис. 2).

Висновки

Статус підприємств, що є учасниками процесу націоналізації, вимагає того, що рішення щодо її проведення має

ґрунтуватися на ретельних розрахунках, а отже потребує політичної далекоглядності та економічної обґрунтованості.

Особливим видом державного контролю за ходом приватизації/націоналізації є контроль за виконанням покупцями договірних умов, що включає злагоджений механізм – від обліку договорів купівлі–продажу, що містять такі зобов'язання, перевірок стану їх виконання, застосування передбачених законодавством та умовами цих договорів санкцій за їх невиконання до систематичного звітування перед вищими державними органами про роботу, проведеному в цьому напрямі.

Література

1. Коуз Р. Фирма, рынок и право. – М.: Дело, 1993.
2. Политическая рента в рыночной и переходной экономике: Сб. рефератов. – М., 1995.
3. Державне регулювання соціально-економічного розвитку України (теорія, методологія, механізми): автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.03 [Електронний ресурс] / В.І. Борейко; Ін-т регіон. дослідж. НАН України. – Л., 2010. – 36 с. – <http://www.nbu.gov.ua/ard/2010/10bitmm.zip>
4. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування: монографія / За ред. Л.С. Шевченко; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2009. – 312 с.
5. Абдуллін Р.М. Механізмів регулювання трансакційних витрат державного сектору економіки: Автореф. дис... к-та екон. наук: 08.00.03 / Р.М. Абдуллін; Інститут законодавства Верховної Ради України – К., 2009. – 16 с.
6. Державне регулювання структурних зрушень в економіці України: Автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.02.03 / Л.М. Шабліста; НАН України. Ін-т екон. прогнозування. – К., 2003. – 32 с.
7. Хубиев К. Государственная собственность и условия ее эффективности (методологический аспект) // – Экономист – 2003. – №1. – С. 45–56.
8. Державне управління приватизацією у контексті трансформації відносин власності в Україні: Автореф. дис... д-ра наук з держ. упр.: 25.00.01 / М.В. Чечетов; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К., 2006. – 36 с.

Ю.В. УНТМОАЛЕ,
аспірантка, Інститут економіки та прогнозування НАН України

Становлення конкурентного порядку як передумова модернізації економіки України

У статті розглянуто проблеми модернізації існуючої соціально-економічної системи України. Досліджено сутність конкурентного економічного порядку. Надано характеристику планової та ринкової економік. Доведено переваги формування та розвитку саме конкурентного порядку для реформування економіки України.

Ключові слова: конкуренція, конкурентний порядок, ринкова економіка, трансформаційна економіка, модернізація.

В статье рассмотрены проблемы модернизации существующей социально-экономической системы Ук-